

Polja

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja
novi sad — godina XXXIII — cena 500 dinara
novembar '87, broj 345

neobjavljena novela marsela
prusta jan mekjuen, uteha stranaca matic,
embriologija dobra i zla, kordic, seksualni diskurs i
kultura basara, književnost i kriza zapadne ci-
vilizacije savremena kubanska poezija
DESPOTOVIĆ, KULTURA TREPTAJA
RADOJKOVIĆ, O ČUTANJU
stojanović, prelogomenaza jednu arheologiju filma
jovanović, dolazak iz htonskog sveta derić, okto-
barska ambalaža čurguz kazimir, lepe reči
tolnai, prva pesma koju sam napi-
sao na srpskohrvatskom nove knjige (čanji,
pantić, despotović, matanović, patić, derić, radonić, kulenović,
putnik)

bik za evropu

nikita stanesku

Koliko se sećam, u vreme kada sam bio Grk i živeo u klasičnoj Grčkoj, moj kolega Pitagora — koji uopšte nije prezirao piće, više puta smo pili zajedno; a ni jelo, više puta smo kod njega jeli masline — nije razgovarao sa mnom, osim o finoći prave linije.

Taj kolega je sve vreme upredao i raspredao pravu liniju tako da je trougao kod njega bio pravougli trougao.

Sećam se kao da je juče bilo: koliki je varvarin mogao da bude Pitagora i koliko je bio necivilizovan!

Kada je otkrio onu glupost, zapravo da je zbir kvadrata nad katetama jednak kvadratu nad hipotenuzom, požurio je da žrtvuje Zešovog bika, i to samo od sreće.

Sumnjam da je njegov pravougli trougao imao usta, mada je jednoj izglednoj ideji dao za jelo čitavog bika.

Ne znam šta mi je da mislim na Pitagoru baš danas: nisam ni gladan ni žedan; bik mi stoji u areni, osećam da je gladan i vidim da je dosta mršav.

Šta bi bilo da nepravi trougao žrtvujem Zevsu, u čast boljeg bika?!

Gledam ovu jadnu evropsku kartu: mala je i bez mira pod maslinom.

Hajde da žrtvuujemo Zevsu nepravi trougao, možda će bik uzeti Evropu na leđa i nositi je u bolji glagol!

Dragi prijatelju Pitagora, čeknem za tobom. Kako ti je s one strane Stiksa, u mraku?

Sprijeteljio sam se s Karonom. Imaj poverenja u njega. Hitno mi javi šta radiš, jer bih silno želeo da te posetim.

Kada dođe kod tebe splavom, ne usteži se da mu kažeš šta bi hteo da ti donesem kad budem dolazio.

Javljam ti, takođe, da se broj 1 još drži na nogama, a da se pravougli trougao duplirao sa nepravim trouglom.

Što se tiče nepravilnog trougla, to je moja stvar. Rešiću to do kraja.

U svakom slučaju, budem li izuzetno ljut, pokloniću ga Zevsu da ga žrtvuje: da bi uzeo Evropu u naručje, jer ionako imam glavobolju. O broju 1 rekao sam ti da stoji na nogama, o 2, 3, 4 i ostalim još nemam vesti.

Kada dođem kod tebe, reći ću sve što sam saznao o njima, ako budem nešto čuo.

Ave!

S rumunskog: Petru Krdu

razgovor s filipom davidom

neprekidna težnja za savršenstvom

Vaša prva knjiga *Bunar u tamnoj šumi* (1964) bila je pravi odraz savremene prozne fantastike koja je i do danas prisutna. Za više od dvadeset godina rada, šta biste sada mogli reći o fantastici, piscima koji su stvarali kada i Vi, kojima ste i posvetili Vašu poslednju knjigu *Princ vatre: o Kišu, Kovaču, Pekiću*?

U književnosti sam se javio negde šezdesetih godina. U krugovima gde sam se tada kretao (Filološki fakultet, redakcije »Studenta« i »Vidika«) postojala je jako dobra, stimulativna atmosfera za spisateljski rad, neka vrsta takmičarskog duha. To je zapravo vreme u kojem su stvarali, ili se tek pojavljivali gotovo svi oni koji danas nešto znače u našoj književnosti. Već objaviti u nekom od poznatih književnih časopisa značilo je mnogo. Zagrejana, često pregrejana atmosfera literarnih večeri u čuvenoj »četdesetpetici« bila je za mnoge od nas veliko iskušenje. Mi nešto mladi, sa strepnjom smo očekivali autoritativni sud neznatno starijih, ali već književnika od ugleda Brane Petrovića, Šujice, Bečkovića i Ljube Simovića. Prisećam se kako sam u odgovorima na jednu anketu »Savremenika« svoju prozu okarakterisao kao neku vrstu »psihoanalitičkog realizma«, kao racionalizaciju potsvesnih slika, odnosno unutrašnji realizam. Ni govora o fantastici! Verovatno je sve to proizlazilo iz vladajućeg pogleda na književnost gde je još uvek realizam bio primeren, a fantastika neprimeran književni postupak. Ali, upravo u to vreme pojavila se grupa mladih pisaca koji su već prvim svojim delima razbijali vazeće kanone i novim temama i novim književnim prosedeima. To je prvi zapazio pripovedač i urednik »Prosvete« Momčilo Milankov koji je januara 1964. u »Borbi« objavio tekst pod naslovom »Novi pripovedači« gde je ukazao na pojavu nekoliko mladih kako je napisao »već formiranih pisaca sa naglašenim individualnim odlikama«. A ti pisci, po njegovom izboru, zvali su se: Danilo Kiš, Mirko Kovač, Branimir Šćepanović, Adam Petrović (pseudonim Borislava Pekića) i Filip David. U tom času mi smo se jedva poznavali, a Adama Petrovića niko od nas još nije video. Okolo su išle priče da su neka od ovih imena zapravo pseudonimi (što se u slučaju B. Pekića pokazalo kao tačno), a da su neki samo fantazme (što,

za polja govore: * tahar ben želun, dobitnik ovogodišnje gonkurove

naravno, nije bilo tačno). Eto, dakle, geneze našega prijateljstva: prvo su zapaženi neki naši prozni tekstovi, pa su se pojavile prve knjige. Ne poznajući se još osetili smo da nas mnogo toga sličnog u pogledima na literaturu povezuje; istovremeno dovoljno smo se razlikovali da bi se to poštovanje održalo i uvećalo. Naše poznanstvo proisteklo je iz međusobnog uvažavanja i poštovanja. Posveta moje knjige »Princ vatre«, ovim piscima samo je skromno oduživanje duga prijateljstvu koje i danas traje.

Boško Ivkov je zapisao još davne 1966. godine (»Polja«, br. 94-95, juni—juli) da Vaša proza ima sličnosti sa prozom Mirka Kovača: »i Kovačevi i Davidovi likovi zahvaćeni su procesom devijacije, odnosno degeneracije svoje ljudske prirode«. Ako izostavimo pitanje o eventualnoj sličnosti sa prozom Mirka Kovača, recite nam: odakle tolika »devijacija« i »degeneracija« Vaših junaka?

Možda se godine 1966. činilo da su te sličnosti veće nego što se čini danas. Kovač i ja pojavili smo se u književnim časopisima gotovo istovremeno: Jedno vreme književne sudbine tekle su nam uporedo: čak, objavljivali smo kod istoga izdavača, u istoj ediciji. tačno je da Kovač ima i dara i afiniteta za fantastiku, ali je takođe tačno da dobrim delom njegova inspiracija izlazi iz određenog podneblja i mentaliteta. Nije stoga čudno da je imao problema sa nekim sredinama. Bilo je onih koji su se prepoznavali u njegovim delima, bacali na njega anateme i bavili se ekskomunikacijama. I sam sam par puta osetio potrebu da ga branim od tih besmislenih optužbi. Kovač je majstor detalja, blistave, duhovite rečenice, po mome uverenju najizvorniji i najizrazitiji talenat generacije. Mnoge od nabrojanih osobina ja ne posedujem, to kažem sa žaljenjem. Moja orijentacija ka fantastici je isključivija i ponajviše me zanima neka vrsta

priče tumačim kao neki privatni iskaz, kao nešto moje lično, kao neku ispovest. Jednom napisane one se zauvek odvajaju od svoga stvaraoča i svako ih može tumačiti kako hoće. Moje tumačenje nije ni važno, ni bitno.

U mnogim pričama govorite o svetlosti: »mora svetlosti«, »mnostvo svetlosti«, »tragovi svetlosti«, »ubilačka svetlost«, »bleda mesečeva svetlost«, »prava svetlost«, »zvezdana svetlost«, »krugovi svetlosti«, itd. Kako onda spojiti tamu koja ubija i svetlost koja samo osvetljava put ka o d l a s k u, konačnom?

U »Princu vatre« govori se o svetlosti koja uništava, svetlosti »hiljadu sunaca«, izvornoj svetlosti, svetlosti prvih dana stvaranja. Ko god je sagleda, ostaće zauvek u tami. Ali, kaže stari rabin-čudotvorac: »Dugo je vremena prošlo dok nisam otkrio da slep čovek vidi mnogo više i bolje«. To je, dakle, svetlost našeg unutrašnjeg bića, ona svetlost koja nas povezuje sa kosmosom, svetlost od koje smo svi sazdani. Takva mistična svetlost u suštini je i samog kabalističkog učenja. Skriveni svet Sefirot sadrži bezbrojne tajanstvene svetlosti a i tajna značenja Svetih Imena zapravo su emanacije božanske svetlosti. Svetlost je sve: život, smisao, značenje, poslednje saznanje.

»Ja sam sada iskusio da nas stvarna nesreća nikada ne napušta; ona, istina, tone sve dublje, odlazi sve dalje, ali ostaje u nama i postaje teža«, citat je iz »Priče o Ašeru« (iz knjige Zapisi o stvarnom i nestvarnom). Da li se i kako sa njom onda može živeti, jer, očigledno, Vaši junaci sa njom ne mogu?

Ali se mora sa njom živeti. To je prokletstvo roda. Ljudsko biće teži za trajanjem, a sve je prolazno, čezne za stvarnošću, a sve je iluzija, traži kontinuitet, a svuda nalazi deliće razbijenog vremena i

FILIP DAVID, rođen je 1940. godine. Diplomirao je na Filološkom fakultetu u Beogradu (Jugoslovenska i svetska književnost) i na Akademiji za pozorište, film, radio i televiziju (Dramaturgija).

Godine 1964. objavio je u »Prosveti« zbirku pripovedaka Bunar u tamnoj šumi koja je iste godine nagrađena književnom nagradom lista »Mladost«. Potom mu je ista izdavačka kuća, 1969. godine izdala drugu zbirku pripovedaka Zapisi o stvarnom i nestvarnom za koju je dobio nagradu Udruženja književnika Srbije »Milan Rakić«.

Godine 1964. pozorišna drama Balada o dobrim ljudima osvojila je Prvu nagradu zagrebačkog književnog časopisa »Telegram«. Ova drama igrana je, zatim, na više jugoslovenskih pozornica.

Napisao je nekoliko TV drama, televizijskih adaptacija i dramatisacija. Televizijska drama Jednog dana, moj Jamele odabrana je u dve antologije TV drame.

Kao dramaturg ili saradnik potpisan je na više filmova, među kojima su: Okupacija u 26 slika, Ko to tamo peva, Paviljon VI, Poseban tretman, Pad Italije, Suton, Večernja zvona, Andeo čuvar.

dramskog razvoja priče, njena gradacija i izvođenje poente. Kovač je nenadmašan kada su u pitanju likovi zahvaćeni raspadanjem, fizičkim i duhovnim i u mnogim njegovim delima, sigurno je, postoji ta opsesija trošnošću i osipanjem pojedinaca i porodica. U nekom širem smislu može se reći da se i ja bavim devijantnim ljudskim sudbinama. Ali sve to u svetu gde se sve vrti u krug, gde vlada gilgul, stanje sveopšte reinikarnacije.

U Vašoj prvoj zbirci »Bunar u tamnoj šumi«, već od prve pripovetke »Mihael i njegov rođak« čest je motiv nepoznatog ispred vrata, prozora. Odakle taj oprez, strah od ulaska?

Znate, teško mogu odgovoriti na ovo Vaše pitanje. Moje je da napišem priču. Ne usudujem se da je naknadno analiziram, niti osećam potrebu za tim. Bojim se da bi svako objašnjenje delovalo banalno poput onoga da je taj opasni neznamac zapravo sakriven duboko u tmuni naše arhetipske matrice, nedokučiv, nepoznat. A sve nedokučivo, nepoznato, tajanstveno i skriveno izvor je neke vrste natprirodnog straha.

Takođe, skoro da nema priče u istoimenoj knjizi, a da junak nije pred ambisom, provalijom, bunarom, na tornju zgrade-ludnice, itd. I ni jedan od njih nije se vratio, spasao, svi su bili »prozvani« i povratka nije bilo. Zašto ste ih tako nemilosrdno vodili do ambisa, zar sa te ivice nikada nije moguć spas, povratak?

Posle toliko godina zbilja se ne mogu prisetiti svih raspoloženja koja su prethodila pričama ovakvih sadržaja. Nesumnjivo, dobrim delom tu je prisutna teška, surova u neku ruku i tajanstvena bolest moga oca. Pred njim se doista otvorio ambis. I niko nije mogao da sagleda dno toga ambisa. Ali, i pored toga, odbijam da te

prostora. Pa, konačno, naša usamljenost je potpuna, naša osećanja su lažna, samo je očajanje što živimo u takvom svetu stvarno i, donekle, tragično.

U istoimenoj knjizi u nekoliko priča prisutna je tema Istoka: Turska, Indija, Kina i Japan. Koliko se meni čini u kasnijim pričama tu ste temu zaobilazili. Zašto?

U »Princu vatre«, »teme Istoka« kako ih nazivate, prisutne su posredno ili neposredno. Imao sam već prilike da pišem o tome kako se veliki mističarski sistemi Istoka i Zapada međusobno duboko prožimaju i kako postoji verovanje da imaju u dalekoj prošlosti jedinstven, zajednički izvor. Govorio sam i o tome da su neke od mojih novijih priča inspirisane hasidskim legendama i fantastičkom književnošću pisanoj na jidišu. Područje Srednje Evrope gde su uglavnom prisutni i hasidizam i jidiš nije ništa manje bizarno i egzotično od krajeva koje spominjete u Vašem pitanju. Hasidizam je zapravo jedna osobena interpretacija srednjevekovne Kabale i ostvaruje punu korespondenciju sa drugim oblicima misticizma. Inspirišući se tim duhom nastavljam da se bavim nekim od svojih opsesivnih tema: višestrukošću paralelnih svetova naseljenih demonima, izopačenim stvorenjima, živim mrtvacima, traganjem za poslednjim saznanjem...

Ova situacija ima svoju, nazovimo je tako, istorijsku dimenziju. Oblast u kojoj živimo nalazi se na razmeđu svetova i civilizacija, carstva Istoka i Zapada, Vizantije i Austro-Ugarske. Tu su prisutna sva učenja i sva verovanja, različiti narodi i različite religije. Ponekad to liči na prokletstvo, ali katkad se pokazuje i kao blagoslov. Uže sagledano, tu su i dve različite jevrejske tradicije sa svim jezičkim i ostalim specifičnostima: Aškenazi koji govore jidiš i Sefardi sa

svojim ladinom. Pravi kaos, prava Vavilonska kula, odistinska zemlja čuda naseljena »hodočasnica i lualicama neba i zemlje«.

»Možda vam se čini da upotrebljavam krupne reči, u stvari, ja izražavam njegovu prva osećanja, jer pravi umetnici odbacuju svoje delo kao ništavno ako ono, po njihovom uverenju, nije prevazišlo sve što je do tada, u toj vrsti, stvoreno«, rekao je jedan od Vaših junaka u Četiri priče (Zapisi o stvarnom i nestvarnom), te sada to isto pitanje možemo da postavimo i Filipu Davidu?

Znate, čitav taj spisateljski posao ustvari jeste težnja za savršenstvom. Postići čudo sa rečima, otkriti nove mogućnosti jezika, udahnuti dušu prikazama. Na kraju krajeva, sve se pretvara u formu, u oblik u vrhunsku veštinu, a kada se to dogodi, a događa se samo izuzetnima i odabranima, onda proizvod takve umešnosti opčinjava, izaziva strah, ushićuje, a tvorac toga dela ima osećanje da je ravan Bogu. No, to je dato malom broju osvećenih, a nama ostalima preostaje samo da nedostižno težimo tome dalekom cilju.

U poslednjoj knjizi Princ vatre često se prepliću legende »ispričane jezikom parapsihologije«, kako je zapisao Radoslav Bratić. Jedan drugi kritičar je zapisao da je u toj knjizi smrt opsesivna tema.

Bratićevo opažanje je zanimljivo i, u svakom slučaju, ukazuje na neka od mojih interesovanja. Oblast okultnog obuhvata takozvane parapsihološke, kao i mistične fenomene. S jedne strane to su granična područja nauke, sa druge ono što podrazumeva metafizički

Trebalo je vremena da shvatim da se neka značenja reči ipak ne mogu sasvim izgubiti, da je sve, kako piše u Sefer jecira, Knjizi stvaranja, sazdana od reči i slova, čitav ovaj naš svet i ono što je u njemu. Razumeo sam da je pisanje poigravanje sa tim svetom i jedini pravi način da se prodre u njegovu bit.

pristup svetu i pojavama, ogromno područje transcendentnog. Ali u to nepregledno prostranstvo jedva da smo sposobni da zavirimo. Tu su nam postavljena mnogobrojna ograničenja; ne možemo prevazići svoj razum, mede sveta kojem pripadamo. Istina, ovo se katkad događa, najpre u snu ili nekim iracionalnim izletima duha prolaskom kroz »vratnice svesti«. Pa i to često po cenu trajnog ludila ili rastrojstva.

A sad odgovaram na drugi deo Vašega pitanja. Smrt jeste jedna od opsesivnih tema moje proze. Ali to nije smrt koja donosi konačan kraj; umiranje je zapravo »večno vraćanje istog«, igra ogledala, niz povezanih kružnih hodnika, bezbroj vrata koja se otvaraju i zatvaraju. To je veoma dobro uočio Pavle Ugrinov (inače, između ostalog i sjajni pripovedač) svojim zapažanjem kako u »Princu vatre« prave smrti nema, kao što nema ni pravog umiranja. Uostalom to se na neki način dodiruje i sa kabalističkim verovanjem da sve na ovome svetu neprestano menja oblik, spuštajući se do najnižeg i uspinjući do najvišeg. A lutanje jedne duše može trajati hiljadama generacija!

Ljubiša Jeremić je zapisao o Vašoj poslednjoj knjizi: »To je, na jednoj strani, tradicija evropske romantičarske književnosti, a na drugoj hebrejske mističke tradicije«. Ima li još uzora? Gde je Borhes? Njegov uticaj?

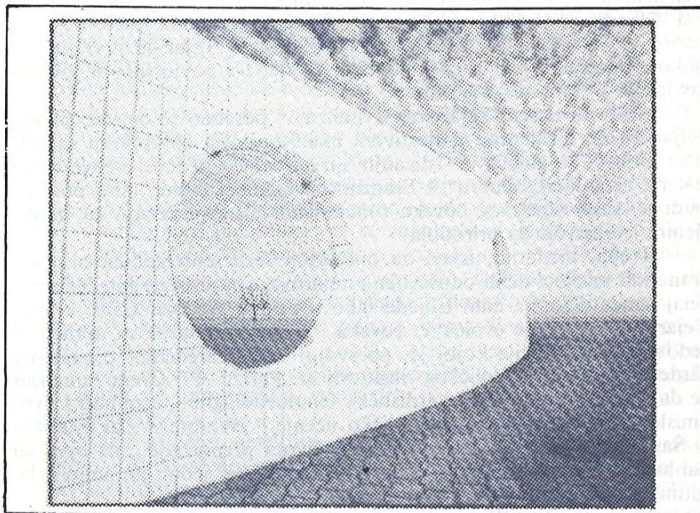
Ljubiša Jeremić veoma dobro poznaje moj neveliki književni opus. Njegove analize i zaključke uvek sam prihvatio kao precizne i

Smrt jeste jedna od opsesivnih tema moje proze. Ali to nije smrt koja donosi konačan kraj; umiranje je zapravo »večno vraćanje istog«, igra ogledala, niz povezanih kružnih hodnika, bezbroj vrata koja se otvaraju i zatvaraju. To je veoma dobro uočio Pavle Ugrinov (inače, između ostalog i sjajni pripovedač) svojim zapažanjem kako u »Princu vatre« prave smrti nema, kao što nema ni pravog umiranja. Uostalom to se na neki način dodiruje i sa kabalističkim verovanjem da sve na ovome svetu neprestano menja oblik, spuštajući se do najnižeg i uspinjući do najvišeg. A lutanje jedne duše može trajati hiljadama generacija!

tačne. Ali, dodao bih, svoje prethodnike nalazim i u našoj književnoj tradiciji ne toliko bogatoj delima ove vrste. Tu su pre svih, dva značajna pripovedača sa dve izvrsne pripovetke: Momčilo Nastasijević i njegovi »Darovi rođake Marije«, te K. Š. Đalski sa antologijskom pričom »San doktora Mišića«. Još kao student književnosti posebno sam se zanimao za delo Momčila Nastasijevića, pa sam o njemu pisao i jedan duži rad. A spomenutu priču Đalskog susretao sam u nekim izborima najboljih svetskih priča. Borhes? Pa, znate, Borhes je takav pisac u čijem je delu sve sadržano. U njegovim pesmama, pričama i esejima sadržana je na neki način čitava svetska književnost. Sam Borhes je postao mit. Njegova senka natkriljuje sve. Ali to je strašna senka koja ima moć da poništava. Volim Bor-

Borhes? Pa, znate, Borhes je takav pisac u čijem je delu sve sadržano. U njegovim pesmama, pričama i esejima sadržana je na neki način čitava svetska književnost. Sam Borhes je postao mit. Njegova senka natkriljuje sve. Ali to je strašna senka koja ima moć da poništava. Volim Borhesa, on je veliko, nezaobilazno ime, ali se čuvam te senke koja proždire. Moji su izvori ipak drugde, a čini mi se da je i moja inspiracija drugačije vrste.

hesa, on je veliko, nezaobilazno ime, ali se čuvam te senke koja proždire. Moji su izvori ipak drugde, a čini mi se da je i moja inspiracija drugačije vrste.

»Istina je da svaki čovek ima pravo na svoju tajnu, veliku ili malu; ali, ja se verih tokom ovih drugih dana da nema teže kazne i zlosrećnije sudbine od dugog i nespokojnog ćutanja«, citat je iz priče »Igra ogledala« (Zapisi o stvarnom i nestvarnom). Vi kao da ste se zaveštali na ćutanje: tako da prođu godine dok se ponovo ne oglasite knjigom?

Nespokojstvo je u ćutanju, ali je nespokojstvo i u govoru. Ali, možda sam prihvatio ćutanje jer mi se činilo da je ono, ponekad, rečitije od svakoga govora. Možda sam izgubio poverenje u reči; u našem vremenu reči gube svoja prava značenja. Trebalo je vremena da shvatim da se neka značenja reči ipak ne mogu sasvim izgubiti, da je sve, kako piše u Sefer jecira, Knjizi stvaranja, sazdana od reči i slova, čitav ovaj naš svet i ono što je u njemu. Razumeo sam da je pisanje poigravanje sa tim svetom i jedini pravi način da se prodre u njegovu bit.

»Da li je, na kraju, Princ vatre knjiga koja se čekala toliko godina? Moglo bi se reći da jeste upravo zato što dosledno nastavlja traganje prvih knjiga istog pisca«, zaključuje Dobrivoje Stanojević. A da li ćemo uskoro imati novu knjigu Filipa Davida?

Ne znam šta da Vam odgovorim. Pisanje je jedna strašna neizvesnost, ravna alhemičarskoj opsesiji. I često, vrlo često, čini vam se da niste dospeli onome što je vaš cilj: izvesti priču jednostavno, precizno i uverljivo, ni iz čega stvoriti nešto, nejasni san pretvoriti u novu stvarnost. Ranije mi se činilo da mogu i više i bolje; sada sam uveren da pišem upravo onako kako mogu i koliko mogu. Baviti se budućnošću bilo bi zaista neozbiljno.

Razgovor vodila: Radmila Gikić